

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI (SAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2016

MEMORANTAMO

GAUTENG

MEPUTSO: 120

Memorantamo o o na le matlakala a 12.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO

Go swaya tekatlhaloganyo

- Tebanyo e go kwešišo. Balekwa ba se tingwe meputso ka lebaka la diphošo tša mopeleto le tirišo ya polelo, ntle le ge diphošo tše di fetša tlhalošo (diphošo di laetšwe).
- Ge morutwana a dirišitše mantšu go tšwa polelong e šele, hlokomologa mantšu ao, ge karabo e kwagala mo fe meputso.
- Dipotšišong tša go bulega, ga go abje meputso ge molekwa a fetotše ka EE/AOWA goba KE A DUMELA/GA KE DUMELE. Lebaka leo le filwego go thekga le go fahlela ke tšona tše di abelwago meputso.
- Go se be le meputso yeo e abelwago dikarabo tše di nyakago go laetšwa ge e ba kgopolo KE NNETE/MAAKA goba NTLHA/KAKANYO. Lebaka leo le filwego, go thekga le go fahlela ke tšona tše di abelwago meputso.
- Ge go nyakega karabo ya lentšu le tee gomme molekwa a fa lefoko ka moka, mo fe moputso ge fela lentšu leo le nyakegago le thaletšwe.
- Ge dintlha tše pedi/tharo di nyakega gomme molekwa a file tše ntši, swaya tše pedi/tharo tša mathomo fela.
- Dimmotwana ka moka di amogelwe.
- Moo balekwa ba kgethago dikarabo, amogela tlhaka ye e sepelelanago le karabo ya maleba Le/Goba karabo yeo e ngwadilwego ka botlalo.

POTŠIŠO YA 1

1.1	1.1.1	Ke kgwedi ya go keteka bogale bja basadi/kgwedi ya basadi.	(1)
	1.1.2	Gwantela	(1)
	1.1.3	Go lwela tokologo kgahlanong le dipukwana tša boitsebišo.	(1)
	1.1.4	Pretoria/Tshwane.	(1)
	1.1.5	Ka lebaka la gore dikenywa tša gona ebile tša batho ka moka e sego tša basadi fela.	(1)
	1.1.6	(a) Go tšweletša kgethollo ya batho.	
		(b) Go laola mesepelo ya Bathobaso metsesetoropong.	(2)
	1.1.7	Mešomo ya bona e sa hlompšha le lehono/Letšatši la Basadi le sa ntše le ketekwa le mehleng yeno.	(1)
	1.1.8	(a) FEDSAW – Federation of South African Women (b) AU – African Union	(2)
	1.1.9	(a) Molaotheo o tšea basadi bjalo ka badudi ba naga. (b) Basadi ba na le ditshwanelo le maikarabelo a maleba.	(2)

- 1.1.10 Mebila le maokelo/dipetlele e reeletšwe ka bona. (2)
- 1.1.11
- Go maatlafatša basadi ka merero ya temo.
  - Go ruta basadi go ba bengmešomo.
  - Go ba boraditheknolotši.
  - Go ba baetapele. (4)
- 1.1.12 Afrika-Borwa e ile ya iteka go godišeng le go matlafatšeng basadi go merero ya Temothuo le go ba baetapele ka go tsenela mekgatlokopano ya go swana le bo-AU. (2)
- 1.1.13 Balekwa ba tla tšweletša maikutlo a go fapana.
Mohlala: Manyami, Monna le mosadi ba ka se tsoge ba lekana, taba ye e tliša bonyatši ka lapeng kudu go batho ba banna. (2)
- 1.1.14 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana;
Mohlala:
- Ke dumelelana le yona ka gobane go na le matšatši ao a laetšago a bolela selo se tee go swana le letšatši la tokologo le letšatši la poelano.
  - Ke ganana le kgopolo ye ka gobane ga se go lebelelwe fela bontši bja matšatši a makhutšo fela go lebelelwa segopotšo sa ona. (2)
- 1.2 1.2.1 Dikarabo ka moka. (1)
- 1.2.2 Tšhupu ya diteko. (1)
- 1.2.3 O dira diteko tša dikhemikhale. (2)
- 1.2.4 Ngwana o apere diaparo tša go itšhireletša bjalo ka digalase le jase ye tšhweu gobane a šoma ka dikhemikale. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO

POTŠIŠO YA 2

- Kakaretšo e ka akaretša dintlha tše di latelago:

DINTLHA		TLHALOŠO	
1.	'Funza Lushaka ke pasari ya go ithutela borutiši.'	1.	Funza Lushaka ke pasari ya go thuša baithuti ba go ithutela borutiši.
2.	'Bana ba e ka bago ba 70 000 ba thušegile.'	2.	E abetšwe baithuti bao e ka bago ba 70 000.
3.	'Funza Lushaka e buletšwe baithuti ka moka ba Afrika-Borwa.'	3.	Funza Lushaka e abelwa baithuti ka moka ba Afrika- Borwa.
4.	'E na le mokgwa wa go kgetha baithuti.'	4.	E latela dikelo tše di itšego tša go kgetha baithuti.
5.	'E abela baithuti go ya ka bokgoni le maikemišetšo a bona.'	5.	E abelwa baithuti ba go itshwenya.
6.	'Baithuti ba leke go fihlelela bonnyane bja meputso ye e ka bago ye 60 go thuto yeo e nyakegago.'	6.	Baithuti ba hwetše bonnyane bja meputso ye 60.
7.	'Baithuti bao ba šetšego ba amogetšwe yunibesithi ebile ba na le nomoro ya boingwadišo, ke bona ba ka dirago dikgopelo go Funza Lushaka.'	7.	E kgetha baithuti bao ba šetšego ba amogetšwe yunibesithing.
		Palo ya mantšu: 60	

Go swaya kakaretšo

Kakaretšo e swaiwe ka tsela ye:

- Dintlha = 7 (Moputso o tee go ntlhakgolo ye nngwe le ye nngwe)
- Polelo = 3
- Palomoka = 10

- **Meputso ya polelo ge molekwa a se a ngwalolla:**
  - Molekwa o fiwa moputso o tee (1) ge dintlha tše di nepagetšego di le magareng ga 1–3.
  - Molekwa o fiwa meputso ye mebedi (2) ge dintlha tše di nepagetšego di le magareng ga 4–5.
  - Molekwa o fiwa meputso ye meraro (3) ge dintlha tše di nepagetšego di le magareng ga 6–7.

- **Meputso ya polelo ge molekwa a ngwalollotše:**
  - Molekwa ga a fiwe meputso ge a ngwalollotše dintlha tše di lego magareng ga 6–7.
  - Molekwa o fiwa moputso o tee (1) ge a ngwalollotše dintlha tše di lego magareng ga 1–5.

HLOKOMELA:

- **Palo ya mantšu**
  - Moswai a kgonthiše palo ya mantšu ao a šomišitšwego.
  - Meputso e se fokotšwe ge molekwa a se a ngwala palo ya mantšu ao a a šomišitšego goba a ngwadile palo yeo e fošagetšego.
  - Ge molekwa a fetile palo yeo e beilwego ya mantšu, moswai a bale mantšu a mahlano ka godimo ga ao a beilwego gomme a se swaye karolo yeo e šetšego ya kakaretšo.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO

Go swaya KAROLO YA C

- Mopeleto.
  - Dikarabo tša go nyaka lentšu le tee di swanetše go abelwa meputso le ge mopeleto o fošagetše ntle le ge phošo e fetošša tlhalošo.
  - Dikarabong tša mafoko a go tlala, tirišo ya mopeleto wa go fošagala e swanetše go fiwa kotlo ge phošo e le ya popapolelo ya leleme leo le hlahlobjago.
  - Fao go lekolwago khutsofatšo, tirišo ya maswaodikga mo karabong e lebedišišwe ka tsinkelo.
- Sebopego sa lefoko se swanetše go nepagala go ya ka melawana ya popapolelo. Dikarabo di fiwe ka mafoko a go tlala/go ya le ka fao go laetšwego.
- Dikarabong tša go kgetha, amogela KA MOKA tlhaka ya karabo ya maleba LE/GOBA karabo ya go ngwalwa ka botlalo.

POTŠIŠO YA 3

- 3.1   • Ke leina la sebatšwa.
            • Go goga šedi ya mmadi. (2)
- 3.2   B/Sekolo sa go apea. (1)
- 3.3   • Go batho ba go nyaka mošomo wa go apea
            • Ba go nyaka go kgona go apea.
            • Ba go nyaka go ithutela go apea.
            (E TEE FELA) (1)
- 3.4   Tšea sepheto sa ka pejana, sekgoba ga se emele motho ... (1)
- 3.5   Go laetša kgatelelo ya kgopolo ye e tšweletšwago. (1)
- 3.6   (a) Aterese.
            (b) Dithuto tšeo di rutwago.
            (c) Nomoro ya mogala.
            (d) Mokgokaganyi. (2)
- 3.7   • Dijo tša bona ke tše bose.
            • Ba tseba go apea. (2)
            (TŠE PEDI FELA)

[10]

POTŠIŠO YA 4

- 4.1 B/Lethabo (1)
- 4.2 Lerato./Lenyalo.
• Re bona ka palamonwana.
• Re bona le ka seka sa pelo go laetša lerato.
(E TEE fela) (3)
- 4.3 Tirišo ya moselana wa -ana go laetša lerato. (2)
- 4.4 (i) Ka – lerui.
(ii) Wa/Sa – lekgokarui. (2)
- 4.5 Balekwa ba tla fa maikutlo a go fapana.
Mohlala:
• Maikutlo a maswabi. Barutwana ba swanetše ba fetše sekolo pele ba ka tsenela tabana tša marato.
• Lethabo. Ge tlhago e fihlile o ka se e thibe. Lerato le itlela ka bo lona. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 5

- 5.1 5.1.1 Kudu. (1)
- 5.1.2 A/Lekopanyi. (1)
- 5.1.3 Seo (1)
- 5.1.4 ... ba sa dumelele batho go jela ka gare ga yona. (1)
- 5.1.5 Go sepela ke go bona. (1)
- 5.1.6 Hlogo – Mo-
Modu - -šom-
Moselana – ng. (3)
- 5.1.7 Batho bona ba rata go bonwa. (1)
- 5.1.8 Ledirolli/Lephethi. (1)
- 5.1.9 'Go sepela e no ba lephefo' – ke gore e kitima kudu. (2)
- 5.1.10 Lešala – Gautrain. (2)

- 5.2 5.2.1 D/Kliniking.
B/Kheretšheng.
• Sekala sa go kala boima.
• Theipi ya go tšea botelele.
(E TEE fela) (2)
- 5.2.2 • Mošemane. (2)
• Mosetsana/Ngwanenyana.
- 5.2.3 A go kwa bohloko. Ngaka e a mo homotša. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 40

KAROLO YA D: DINGWALO**DIKANEGELOKOPANA****Go swaya KAROLO YA D**

1. Ge dikarabo di se tša nomorwa ka nepagalo, swaya go ya ka memorantamo.
2. Ge phošo ya mopeleto e ama tlhalošo, se abe moputso. Ge e sa ame tlhalošo, aba moputso.
3. Ge molekwa a sa diriše maswao a ditsebjana fao a laetšwego go tsopola, o se ke wa mo tima meputso.
4. Dikarabong tše di bulegilego go se be le moputso wo o abjago fao molekwa a rego EE/AOWA/goba KE A DUMELA/GA KE DUMELE. Lebaka la go thekga le go fahlela karabo ke lona le abelwago meputso.
5. Go se be le moputso wo o abjago fao molekwa a rego NNETE/MAAKA goba NTLHA/KAKANYO. Lebaka la go thekga le go fahlela karabo ke lona le abelwago meputso.

POTŠIŠO YA 6: GO TSEBA MANG? – Herbert H Ramokgopa

- 6.1 6.1.1
- Basetsana ba be ba ile go rutha ka nokeng.
  - Ngwana wa Mmasefelo e lego Albertina a wela ka bodibeng. (2)
- 6.1.2 Ke ya selegae.
- Nokeng
  - Thabeng
  - Go rutha ka nokeng. (4)
- 6.1.3 Thulano ya ka gare. Mmasefelo o thulana le kgopolo ya go dumelela Sefolo go šoma kgole le gae. (2)
- 6.1.4 Sefolo o be a ile kgole kudu/kgolekgole. (1)
- 6.1.5 Ke maikutlo a manyami. Bana ka moka bao ba bego ba ile go rutha le Albertina ba boile gae mola Albertina yena a nweletše ka bodibeng. (2)
- 6.1.6
- Mongwadi o atlegile ka gore go na le phego.
  - Mafelelong ga se nke gwa tsebja gore morwedi wa Sefolo (Albertina) o feletše kae.
  - Batho bao ba hlokošetšego ba bolailwe ke mediro ya Aphiri goba aowa?
- (Tše pedi fela) (2)

- 6.1.7 O na le lerato/Ke mosadisadi.
 • O gopola mogatšagwe ge a hlagetšwe ke mathata. (2)
- 6.1.8 Go be go bontšha e se meetse ao a ka bolayago motho/bodiba bjo bo ka bolayago motho. (1)
- 6.1.9 Moya wa leago. Ba ile ba tšea koloi gore e ye go tšea Sefolo ka kua morago ga dithaba. (2)
- 6.1.10 Hlogo ya kanegelokopana ye ke 'Mošaabitla'. Batho ba ka mo kanegelokopaneng ye ba be ba ehwa ka mokgwa wa go timelela/ Batho bao ba be ba ehwa eupša ga ba na mabitla. (2)
[20]
- 6.2 6.2.1 • Selegae/Segologolo
 • Diruiwa
 • Mafulong (3)
- 6.2.2 • Poledišano e re utollela maikutlo a baanegwa.
 • E thuša tšwetšopele ya ditiragalo.
 • E tšweletša dimelo tša baanegwa. (3)
- 6.2.3 • Mmaserwadi o romile bašemane gore ba mo latele dinku tše tharo goSefala/Go roma.
 • Bašemane bona ba boa le nku e tee/Go tla. (2)
- 6.2.4 • O na le mafotle. Re kwa ge a re go bašemane 'a ke re le bjale ke bošego.'
 • O na le sebefedi. O befelela bašemane ge ba tlile le nku e tee. (2)
- 6.2.5 Go bontšha tatelano ya ditiragalo. (1)
- 6.2.6 • MmaSerwadi o ile a swariša Sefala.
 • Sefala o ile a ahlolelwa nako ye telele kgolegong. (2)
- 6.2.7 Balekwa ba tla tšweletša dikarabo tša go fapana. Mohlala. Ke ithutile gore o se ke wa tshepa motho. (1)
- 6.2.8 A pefelo. O kgadimotša batho, bjale ka ge a dira ka bašemane setsopolweng se. (2)
- 6.2.9 • Mmaserwadi le Mna. Sefala ba be ba bapaletšana ditonki le dimeila ka dinku.
 • Go bapaletšana fa go nyalelana le hlogo. (2)
[20]

- 7.1 7.1.1
- MmaDineo o nyaka go roma Mabitša lebenkeleng.
  - Ngwana wa MmaDineo e lego Mpho o gapeletša gore ba rome yena lebenkeleng
  - Mpho o thulwa ke sefatanaga ge a tšo boa lebenkeleng gomme a hlokofala. (3)
- 7.1.2 MmaDineo le Tšhelopo ke monna le mosadi/Ke motho le mogatšagwe. (1)
- 7.1.3
- Go tšweletša dimelo tša baanegwa.
  - E thuša tšwetšopele ya ditiragalo. (2)
- 7.1.4 'Ke tsogile ke ekwa gore se sengwe se tlo diragala sa go se be botse'. (1)
- 7.1.5 MmaDineo le Tšhelopo. (1)
- 7.1.6 Tšwetšopele/Ke moo bogolo bja ditiragalo bo tšwelelago ntshe. Ba ga Tšhelopo ba hlagetšwe ke lehu. (2)
- 7.1.7
- MmaDineo le Tšhelopo ke batho ba go amogela/ba go dumela.
  - Ba dumela gore seo se diragetšego ke thato ya Modimo ga go se ba ka se dirago/Go boloi. (2)
- 7.1.8
- Setsopolwa se se bolela ka moo Tšhelopo le mogatšagwe ba homotšanago ka gona.
  - Ka moo mašabašaba a sa maketšego ka gona. (2)
- 7.1.9
- Bobedi ba dumela le go amogela se se diregilego ka ngwana wa bona.
  - Bohlokwa bja tumelo.
  - Go dumela gore dilo tše dingwe di ka godimo ga maatla a batho.
- (Tše pedi fela) (2)
- 7.1.10 Ke wa manyami.
- Ba gaTšhelopo ba hlokofaletšwe ke ngwana. (2)
- 7.1.11 Ee.
- Mo mafelelong ditaba di boetše sekeng.
  - Go a tsebega gore motho yo a thutšego morwedi wa Tšhelopo o ile a swarwa a išwa kgolegong. (2)

[20]

- 7.2 7.2.1
- Ditsotsi
  - Dithipa
  - Kliniking
- (3)
- 7.2.2 O na le kwelobohloko – o ile go hwetša ba gobaditše T.T. sebakeng sa gagwe a mo rwala a mo iša kliniking. (2)
- 7.2.3 Ke T.T. o thoma le puku a be a fetša le yona/bontši bja ditiragalo bo godimo ga gagwe. (2)
- 7.2.4 Ba be ba dula mmogo. (1)
- 7.2.5 Molwantšhi – Ditsotsi/Rameriri.
Ba lwantšha botse bja ditiro tša Moraba. (2)
- 7.2.6 Ke maikutlo a letšhogo, o tšhošitšwe ke gore nkabe ba hwetše Moraba nkabe ba mmolaile. (2)
- 7.2.7 Tirišano le kwelobohloko di bohlokwa bophelong. (1)
- 7.2.8
- Rameriri o ile a babja, a mela meriri mmele ka moka.
  - Mafelelong a išwa dingakeng
  - Ka morago ga dikgwedi di se kae a hlokofala.
- (3)
- 7.2.9 Ee.
- T.T. o nagana gore ge nkabe ba hweditše Moraba nkabe ba se ba mo gobatša.
  - Nkabe ba hweditše Moraba le gona nkabe mohlomongwe ba mmolaile.
- (2)
- 7.2.10
- Bontši bja baanegwa ba bolaya batho ka thipa.
  - Thipa e hlotše mahu kanegelongkopana ye.
- (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA D: 40
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 120